

אתה חרצת

"שֹׁפְטִים... תִּתֶּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" - פרשה זו עוסקת בדרישות המוסריות המוטלות על שופט. אלא שגם אנו, אנשים פשוטים, מוצאים עצמנו פעמים רבות בעמדת השופט ובכך מתחייבים גם אנו בכל המוטל עליו ומעל לכל: "צִדְקַת צִדְקַת תִּרְדֹּף". כשאנו שופטים את בני משפחתנו, קובעים ציון של תלמיד, ממליצים על מלגה, משפיעים על קבלת מועמד למשרה או על דחייתו וכשאנו מעדיפים אדם קרוב לנו - בהחלטות כאלו ובדומות להן, חלות עלינו מצוות השופטים: "לֹא תִטֶּה מְשֹׁפֵט לֹא תִכִּיר פָּנִים". יותר מכך, במקרים הרבים בהם אנו שופטים איש או אשה לפי החן או הכריזמה שהם מקרינים או לפי יופי המראה, אנו בעצם לוקחים שוחד, שוחד שעליו נאמר "שֶׁקֶר הַחֵן וְהַבֶּל הַלְפִי". החן הוא שקר מלכתחילה, היופי יופיע בפנינו כ'הבלי' מהר מאוד בבוא זמנו. וביחס לכל זאת חל האיסור: "וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד".

אך כדי להעמיק במעמדנו כשופטים, הבה ונחזור ל'בראשית' של המוסר. הכלל הגדול בתורה - "וְיִאָהֲבֶתָ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" - מלמדנו לא רק את הדרך להבין טוב מוסרי מהו, אלא גם מדריך אותנו כיצד עלינו לחנך כדי להגיע להפנמה של עקרון זה. הקושי נעוץ בכך, שכאשר אדם דן בדילמה ערכית מוסרית העומדת לפניו, הוא ידון מתוך הפרספקטיבה האישית והאגוצנטרית שלו המדגישה את העוול שנעשה לו אך לא את העוול שהוא גורם לאחרים. הכלל הגדול מלמד אותנו ש'אתה' ו'רעך' שווים, ומבקש מאיתנו - 'צא ממקומך הסובייקטיבי'. אם רצונך לדעת מה לעשות, החלף תפקידים וזהויות, שים את רעך במקומך ואת עצמך תשים במקומו. לא פשוטה משימה זו. היכולת להיכנס למקומו של האחר ולהבין את הפרספקטיבה שלו, מחיבת מאתנו טרנספורמציה פסיכולוגית עצומה. זו היא נקודת המשען הארכימדית להבנת המוסר ולהפנמתו הנלמדת מכלל חשוב זה.

אך האם היפוך תפקידים כזה הוא אכן אפשרי? אנסה להראות שהמקרא מלמד אותנו היפותזה פרועה והנחה מרחיקת לכת: האדם הניטרלי יודע לשפוט אינסטינקטיבית בשאלות מוסריות. אולי לא תמיד, אבל פעמים רבות. אך כשהוא "נוגע" בדבר, שיפוטו מתעוות. כמה מופלאה מילה עברית זאת: "נגיעה"! ה"נגיעה" מציינת את האינטרסים המקלקלים את תפיסתו המוסרית של האדם. זהו מקור ה"נגע" במידות, המטמא גם את השיפוט המוסרי. לצורך בהרחקת ה'נגיעה' יש, לדעתי, ביטוי סמלי במצוות 'נטילת-ידיים'. לפי חז"ל, ברירת המחדל היא שכל אדם "יָדָיו טְמֵאוֹת, שֶׁהַיָּדַיִם עֲסָקְנִיּוֹת" (משנה טהרות ז, ח). אין אנו מודעים לפעולתם של הידיים, למקומות בהם הם נוגעים, כך גם לאינטרסים הבלתי מודעים המשפיעים עלינו. נטילת ידיים מייצגת באופן סמלי את הדרישה להתגבר על אותם האינטרסים, בין שהם גלויים לנו ובין שאינם.

כיצד ניתן להילחם באינטרסים המעוותים את שיפוטנו, במיוחד כשזה נוגע ללב ה'אני שלי? את עמדת המקרא יכולים אנו ללמוד מספרי שמואל ומלכים, המשקפים לדעתי הרבה מעקרונות החכמה הישראלית הקדומה ובשאלה זו מעמידים בפנינו מודל לפתרון. הפתרון הוא - התיאטרון! כזה המסוגל 'לאפס' את האינטרסים האישיים. נתן הנביא מעתיק את חטא דוד לסיטואציה של "כבשת הרש" וכך, דוד המלך שופט את העשיר החומס את כבשת הרש מבלי להרגיש שבעצם הוא שופט את עצמו לולא זאת, דוד לא היה מסוגל לשפוט את עצמו ורק המרחק מחזיר לו את השיפוט המוסרי הנכון. ואז, צעקתו של נתן: "אֲתָה הָאִישׁ!" שוברת את המרחק והופך את התיאטרון חזרה למציאות. דבר דומה מתרחש בסיפור האישה התקועית. יואב ממחזר סיטואציה תיאטרלית אותה צריך דוד לשפוט: "וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוּעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה" (שמ"ב יד ב-ג). אישה זאת "משחקת" אם שכולה שאחד מבניה רצח את אחיו, ועתה – אם יוטל עונש מוות – האם תישאר שכולה משני בניה. במקרה זה, דוד תופס את התיאטרליות של המקרה ומבין שהוא בעצם שופט את עצמו ביחסו לאבשלום, רוצח אחיו אמנון, שניהם בניו.

מקרה תיאטרלי שלישי הובא במלכים א' (פרק כ). אחאב נלחם נגד מלך ארם, ונוחל ניצחון עצום. והנה הוא משחרר את הן-הדד העתיד לצאת שוב למלחמה על ישראל, בה אחאב ייהרג. אחד מבני הנביאים מביים סיטואציה בה הוא השחקן הטרגי הראשי. הוא מצווה איש אחד להכות אותו קשות. וכך, חבול וכואב, מחכה הוא לבואו של המלך ומתאונן בפניו על כך שנענש על שאפשר לחייל ארמי שבוי לברוח. המלך אומר לו שהעונש היה מוצדק. או אז מגלה הנביא את זהותו האמתית, ואומר לאחאב: "מִשְׁפָּטָךְ אֲתָה חָרָצְתָּ". שפטת את עצמך, החיל הארמי שהשתחרר מייצג את בן-הדד. מלים אלה - "אֲתָה חָרָצְתָּ" מהדהדים אצל חכמים שונים במשך הדורות, אלא שהם מדברים על הסיטואציה בעולם האמת בו האדם אומר פורט בעצמו את חטאיו ואת דינו ובעצם שופט את עצמו. המקרא, לעומת זאת, מלמדנו שבאופן פרדוקסלי, האדם נשפט וחורץ את דינו כאשר הוא שופט את האחר.

לסיום אודה שפעמים רבות חי אני בדאגה קיומית, סיטואציות בהן אני כועס ושופט לחומרה אנשים או מעשים. מי יודע? אולי הן אינן אלא אפיזודות בתיאטרון מסתורי בהן אני בעצם שופט את עצמי.